

KİL TABLETLERDEN SANAL ORTAMA - BİLGİNİN DÜZENLENMESİ VE PAZARLANMASI

Meral ALAKUŞ*

Kütüphaneler tüm zamanların en önemli uygarlık göstergesidir. Bilgi ve belgeleri derleyen, düzenleyen ve bu bilgileri başlangıçtan bugüne insanlığın kullanımına taşıyan, sunan kurumlardır. Dünyanın ve toplumların gelişmesi bilginin aktarımıyla olmuştur. Bin yıllardır içinde yaşadıkları çağlarda, kendilerini her ne formda olursa olsun varolan bilgi ve belgeleri derlemeye ve düzenlemeye adanmış bu tutkulu ve özverili insanlar – kitapseverler ve kütüphaneciler– bilgiyi korumanın ve bilginin yayılmasını sağlamanın en önemli koşulunun, bilginin düzenlenmesi olduğunu da bin yıllar önce görmüşlerdir.

Yazılı Tarihe Bir Bakış:

Yaklaşık 4000–5000 yıl önce Mezopotamya’da yaşamış olan Sümerler bıkmaz yorulmaz yazarlardı ve ellerine yazılı ne geçerse topluyorlardı; tarih kitapları, doktor reçeteleri, aşk şiirleri, faturalar, öğrencilerin okul ödevleri ve hatta bilinen ilk mektup Sümer yazıtları arasında yer alıyordu. Bu da, ilginçtir ki, kendisine para yollamazlarsa, okulunu bırakmakla tehdit ederek para koparmaya çalışan bir öğrencinin ailesine yazmış olduğu bir mektuptu. Elbette her türlü yazılı belgeyi derleyen Sümerler’in bu yazıtlar için kataloglar hazırlamamış olmaları da düşünülemezdi. Bilinen en eski bibliyografya M.Ö. 2000 yıllarında Sümerlerden kalmış bir kil tablet üzerinde yer alan altmış iki kitabın dökümüdür. Bu kitaplardan yirmidört tanesi günümüze kadar gelmiş edebi yapıtlardır (Taylor, 38).

M.Ö.7 inci yüzyıla doğru ilerleyip, Asur uygarlığına ve buradaki kütüphanelerin durumuna bir göz atacak olursak, Ninevah kentindeki ünlü kütüphaneyi görürüz. Asurbanipal (M.Ö. 669-626) tarafından kurulan bu kütüphanenin kil tabletler koleksiyonunda bulunan edebi yapıtlar, diğer benzerleri arasında rakipsiz sayılır.

* M.Sc. *IKM Information & Knowledge Management Consultancy, Halifax, N.S. Kanada.*

İngiliz Layard tarafından 1850 yılında keşfedilen bu kütüphanesinden 20,000 tablet, kendisi ve daha sonra gelen kişiler tarafından British Museum'a taşınmıştı. Bu kütüphanenin bizim konumuz açısından önemi koleksiyonunun düzenidir; kil tablet dizinleri kütüphaneye geldikçe girişlerine göre numaralandırılarak sıralama kayıtları yapılmış, ayrıca konularına göre bir sınıflama sistemi de hazırlanmıştır (Richardson, 1963, s. 129-130).

Bundan yaklaşık dört yüz yıl sonra Büyük İskender'in (M.Ö. 356-323) bölünmüş İmparatorluğunda kurulan dört kütüphane (Makedonya, Bergama, Antakya ve İskenderiye Kütüphaneleri) içinde en önemlileri İskenderiye ve Bergama Kütüphaneleriydi. İskenderiye Müzesi içinde yer alan İskenderiye Kütüphanesi de bir saray kütüphanesi (*Royal Library*) konumundaydı ve bir din adamı tarafından yönetilmekteydi. M.Ö.3 üncü yüzyılda bu kütüphane, kütüphaneci Demetrius Phalerius (yaklaşık M.Ö. 285) döneminde gelişip büyüdü. Aristo'nun öğrencisi olan Phalerius, onun "bilgi dünyanın düzenini yansıtır" görüşüne paralel olarak kendisini bilginin derlenmesine adadı, tutkulu bir kitap koleksiyoncusu olarak İskenderiye Kütüphanesini yönetti (Spira, 2005, s. 2).

Kütüphanenin koleksiyonunda zamanında 400.000 kitap olduğu sanılmaktadır; bazılarına göre bu sayı 490.000 idi, hatta diğer bazı kimselerin iddialarına göre koleksiyonda 700.000 kitap bulunmaktaydı. Ancak bu kütüphanenin önemi, koleksiyonunun kapsamı ve içeriğinden çok koleksiyonun düzeninden geliyordu. Phalerius'tan sonra kütüphanenin başına geçen Callimachus (M.Ö. 260-240) kütüphane koleksiyonunun konulara göre sınıflanmış bir katalogunu hazırladı. Bu katalog sistematik tasnif sistemi kurallarına göre hazırlanmış ve konular alt bölümlere ayrılmıştı; ayrıca katalogdaki kitap başlıklarının alfabetik olarak dizildiği ve aynı zamanda kronolojik kurallara uygun bir düzen içinde sıralandığı anlaşılmaktadır. Alfabetik ve sözlük düzeni, her ne kadar eski Mısır'da arşiv kayıtlarında daha önceleri kullanılmış olsa da, bu sistemin edebi yapıtlar için daha önce herhangi bir kütüphanede kullanıldığı bilinmemektedir (Richardson, 1963, s. 163-165).

Bergama Kütüphanesi de, İskenderiye Kütüphanesinden sonra eski dünyanın en büyük ve en ünlü kütüphanesiydi. Bu kütüphanenin binası öylesine görkemliydi ki, Pliny'e göre Bergama'yı "Küçük Asya'nın en asil kenti" yapmıştı. Koleksiyonunda bulunan 200,000 rulo belge ile İskenderiye Kütüphanesiyle yarışiyordu. Söylentiye

göre, Mısır Kralları bu kütüphanenin hızla gelişmesinden dolayı kıskançlığa düşmüş, buraya papirüs göndermeyi durdurmuşlardı ve böylece parşömen kağıdının keşfedilmesine de neden olmuşlardı (Richardson, 1963, s.172-173).

Bilginin Denetiminden, Bilgi Erişimine Doğru

Bilginin denetim altına alınmasının amacı, gerçekte bilgiye erişimi sağlamak ve erişimi kolaylaştırmak olmuştur. Çağlar boyunca bunu gerçekleştirmek için değişik yöntemler ortaya atılmış ve aşama aşama bugünlere gelinmiştir.

M.Ö. 1500 yıllarında Hititlerin, hazırladıkları yazıt/belge dizinlerinin en sonunda bibliyografik bilgi verdikleri görülmüştür. Belli bir dizinde kaç tablet olduğu, her tabletin başlığı ve çoğu kez de yazmanın adı bu bibliyografyalarda belirtilmiştir. Orta Çağlarda Avrupa'da daha çok kilise ve manastır kütüphanelerinin geliştiğini görmekteyiz. Ancak buralarda hazırlanan bibliyografyalar genelde envanter niteliğinde listelerdi, zaman zaman yazar adları da eklenmesine karşın bunlar belli bir düzene göre hazırlanmamışlardı. Zaten bu tür kütüphanelerdeki kitap sayıları 600-700 arasındaydı. Ondördüncü yüzyılda kolej kütüphaneleri gelişmeye başladıysa da, bunların bibliyografik denetime önemli bir katkısı olmamıştır. Onbeşinci yüzyılda hazırlanmış bibliyografyalarda farklı erişim noktalarından girişleri yapılan kitaplar için (yazardan kitap adına, konuya ve/veya çevirmene) "göndermeler" (*cross references*) kullanıldığı da görülmüştür (Taylor, s. 38).

Onbeşinci yüzyılda matbaanın bulunması ise bibliyografik denetime yeni bir boyut getirmiştir. Artık elle yazılmış tek bir kopyası olan kitabın, birbirinin tıpkı basımı olan birden çok kopyaları bulunuyordu. Basılı kitaplar çoğaldıkça bibliyografyacı (*bibliographer*) denen yeni bir meslek grubu da ortaya çıktı. Bu yüzyılın sonuna doğru, bir Alman bibliyografyacısı olan Johann Tritheim bibliyografik denetim alanında büyük bir atılım yaptı. Kitap listelerini kronolojik sıralamanın yanı sıra alfabetik bir yazar listesi de hazırladı. Bu kadar basit ve yararlı olan, yazara göre alfabetik dizin sisteminin bibliyografya hazırlamada ilk kez uygulanmasının neden ancak yüzyıllar sonra gerçekleşebildiği de hayret edilecek bir konudur (Taylor, s. 41).

Ancak on yedinci yüzyılın başlarından sonra hazırlanan bibliyografyalar ve kataloglar, envanter listeleri olmaktan çıkarak bilgiye erişim sağlamakta kullanılan araçlar haline gelmişlerdir. Fransa'da devlet 1791 yılında, Fransız İhtilalinden sonra, ülkenin tüm kütüphanelerindeki koleksiyonların kataloglanmasını ve bu konuda belirli

kurallar getirilmesini istedi; bilindiği kadarıyla kart kataloğunun tarihte ilk uygulanması bu şekilde ortaya çıktı (Taylor, s. 42).

Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde ise kütüphane koleksiyonları için ilk evrensel sınıflama sistemi, Melvil Dewey tarafından hazırlandı (1876): *Dewey Decimal Classification*. Dewey bilim dallarını on genel sınıfa ayırmıştı. Bunlar kendi içlerinde alt konulara bölünüyordu. Daha sonra Kongre Kütüphanesi de kendi koleksiyonu için kullanmakta olduğu Jefferson'nun sistemini yeniden düzenlemeye karar verdi. Bu sistemde ise bilim dalları alfabenin harfleriyle kodlanarak daha çok bölümlere ve alt bölümlere ayrılmış oldu. Kongre Kütüphanesi Sınıflama Sistemi (*Library of Congress Classification*) çıktığında, Dewey Onlu Sınıflama Sistemi (*Dewey Decimal Classification*) beşinci edisyonunu yapmıştı (Taylor, s. 47).

Sınıflama Sistemlerinin Türleri ve Kullanım Amaçları

Bunları takip eden yıllarda değişik sınıflama sistemleri yapılmış ve bunlar değişik amaçlar için kullanılmıştır. Sınıflama sistemleri değişik kategoriler altında yer alabilir. Genel olarak bir tanımlama yapacak olursak, bu sistemleri dört ana bölüm altında toplayabiliriz:

1. Evrensel sınıflama sistemleri: Bunlar ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru oluşturulmuştu; amaçları hızla büyüyen ve genişleyen bilgi dünyasında kütüphanelerde karşılaşılan sorunlara destek olabilmektir. Bu sistemler hem her konuyu kapsamalıydı hem de gerektiğinde eski konuları iptal etme veya yeni konular ekleyebilme esnekliğine sahip olmalıydı. Dewey Onlu Sınıflama Sistemi (*Dewey Decimal Classification*), Evrensel Onlu Sınıflama Sistemi (*Universal Decimal Classification*) ve Kongre Kütüphanesi Sınıflama Sistemi (*Library of Congress Classification*) en çok bilinen ve kullanılan evrensel sistemlerdir.
2. Ulusal genel sistemler: Bu sistemler de bütün genel konuları kapsarlar, ancak kendi kullanıldıkları ülkenin dışında pek tanınmaz ve kullanılmazlar. Ulusal bir sistem kullanmaya karar veren ülkelerde genellikle o ülkenin ulusal kütüphanesi veya bir bölüm, bu sistemin geliştirilmesinden sorumludur. Bunlara örnek olarak Holanda'da *Nederlandse Basisclassificatie (BC)*, İsveç'te *Sveriges Allmanna Biblioteksforening (SAB)* verilebilir. Bu sistemler doğal olarak bunları hazırlayan ülkenin konularına daha çok ağırlık verme eğilimindedir.

3. Özel konu sınıflama sistemleri: Bu sistemlerin çoğu belli bir kullanıcı grubuna yönelik olarak hazırlanmıştır. Örneğin, *Engineering Information (EI)*, *National Library of Medicine (NLM)*, *British Catalogue of Music Classification*. Bu sistemler de uluslararası düzeylerde kullanılır ve özel koleksiyonları ağırlıklı olan kütüphaneler tarafından tercih edilir.
4. Kurum içi geliştirilen sistemler: Belirli bir kurum içinde kullanılmak üzere geliştirilen bu sistemler, o kurum için evrensel ve özel sınıflama sistemlerinden daha uygundur. Bu sistemler oldukça esnektir. Kolayca eklemeler ve çıkarmalar yapılabilecek niteliklere sahiptir, yeni konulara anında açıktırlar, yeni bölümler kolaylıkla eklenebilir (UKOLN Metadata Group, 2005, ss. 1-5). Şirket ve kurum kütüphaneleri, arşivler, müzeler, dokümantasyon merkezleri bu kategorinin içine girer. *Yahoo!* için geliştirilmiş ontoloji de bu grupta yer alır.

Yukarıda sayılan grupların altında yer alan değişik sistemlerin kendilerine göre farklı avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Ancak gerek bin yıllar boyunca değişik yazıt, kitap ve belgelerin derlenmesi ve düzenlenmesi için geliştirilmiş sistemler gerek son bir iki yüzyıl içinde geliştirilmiş evrensel boyutlardaki sistemler, ve gerekse çok özel koleksiyonlar için geliştirilmiş özel sınıflama sistemleri olsun, hepsinin amacı aynı olmuştur: Bilginin pazarlanması.

Görüldüğü gibi en eski kütüphaneler bile, bugün koleksiyonlarına uygulamış oldukları düzenlerle daha çok anılmaktalar. Bergama Kütüphanesi, içinde yer aldığı kenti bile “Küçük Asya’nın en asil kenti” yapmıştır ve bugünlere kadar o kentin adını dünyaya duyurmuştur. British Museum Library, Bodleian Library, Library of Congress, New York Public Library, Henry E. Huntington Library, Bibliotheque Nationale, İskenderiye Kütüphanesi; ülkemizde ise Milli Kütüphane, Süleymaniye Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, IRCICA ve ISAM kütüphaneleri uluslararası tanınan kütüphanelerimizden belli başlılarıdır. Bu ve bunlar gibi kütüphaneler içinde yer aldıkları kentlere asalet ve prestij getirdikleri kadar, ekonomik katma değer de yaratmaktadırlar.

Sanal Enformasyona Geçiş

Özellikle yirminci yüzyılın son yarısından bu yana bilgi büyük bir hızla küreselleşmeye başladı; buna neden olan yeni teknolojilerin ilk kullanım alanı yine kütüphaneler oldu. Önceleri yeni teknoloji ile bilginin denetimi daha kolay, bilgiye erişim daha hızlı

gerçekleşmeye başladı. Bilgisayarlar kütüphanelere girdi, bunların ilk kullanım alanı bilginin denetimi ve bilgiye erişim idi. Böylece bütün katalog kartları 200 yılı aşkın bir süre kullanımda kaldıktan sonra yavaş yavaş kütüphanelerden kalktı. Bazı katalog dolapları bir süre için okuyucu hizmetleri bölümlerinde – her ihtimale karşı – müzelik antika eşya gibi saklandı ve sonunda yok oldu. Kütüphane koleksiyonlarının katalog kayıtları bilgisayarlara yüklendi, CD-ROM'lar, sonra veri tabanları kütüphanelerde yerlerini aldı. Nihayet İnternet ile küreselleşen bilgiye erişim neredeyse dakikalar hatta saniyeler içinde bilgisayar ekranına ya da bilgisayarın öteki ucuna bağlı yazıcı denilen aygıttan önümüze düştü.

Evet, artık kütüphaneler kısa bir zaman önce düşlerimizde bile göremeyeceğimiz farklı bir ortama yerleşmeye başladı. Bilginin denetimi amacıyla geliştirilen sınıflama sistemleri, konu başlıkları dizinleri ve kavramsal dizinler (*thesaurus*), kataloglama kuralları, MARC (*Machine Readable Cataloguing*) Makinece Okunabilir Kataloglama standartları birdenbire geri plana düştüler. Bilgi, kafamıza göre aradığımız sözcüklerden kütüphanedeki, iş yerimizdeki, evimizdeki bilgisayar ile parmaklarımızın ucundaydı.

İnternet dediğimiz ortamda her aradığımızı bulmak mümkün, ya da böyle olduğunu düşünmek işimize geliyor. İnternet bütün dünyanın her yerinden bilgi kaynaklarına erişim sağlıyor; bu kaynaklar yazılı metinler, resimler, grafikler, haritalar, oyunlar, sesli müzik, hareketli ve üç boyutlu imgeler gibi değişik formatlarda olabiliyor. İçerik olarak değişik şirket ve kurum bilgileri, günlük gazeteler ve haberler, veri tabanları, kütüphane katalogları, kitaplar, makaleler, sözlükler, adres ve elektronik posta hizmetleri, ülkelerle ilgili bilgiler ve hatta biyografi ve bibliyografyalar gibi çok farklı alanları kapsıyor. İnternetin temel amacı bilgiye erişimi gerçekleştirmek. Şimdiki gençlere artık 'Google Çocukları' deniyor.

Ancak İnternet, ya da diğer bir adıyla bilgi otoyollar (*superhighway*), sayesinde bilgi her ne kadar küreselleşmiş olsa da, giderek daha karmaşık bir ağlar örgüsü haline dönüşen bu ortamda bilgi aramak ve bilgiye erişmek özellikle son on yıl içinde daha da güçleşmektedir – bu da İnternetin temel amacıyla çelişkili bir durum yaratmaktadır. Aynı derecede önemli ikinci bir sorun da İnternetten edinilen bilginin giderek daha az güvenilir ve şüphe götürür duruma düşmesi olmuştur.

İnternet kullanıcıları günlük yaşamda bilgi arayıcıları (*everyday life information seekers*) mesleki bilgi arayıcıları (*occupational information seekers*) olmak üzere, genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birinci grupta olanlar, kendi eğitim düzeyleri, özgeçmişleri, motivasyonları ya da değişik kişisel özelliklerine göre, günlük yaşamlarında farklı amaçlarla bilgi ararlar. Bu akışkan bir yaklaşımdır. Diğer grup, mesleki bilgi arayıcıları ya da akademik araştırmacılar ise denetim altındaki bilginin peşindedirler. Belirli bir sonuca varmak ya da pragmatik bir yarar elde etmek için bilgiye gereksinimleri vardır. Örneğin, bir doktorun 'kanser' konusunda edinmek istediği bilgi, günlük yaşamda kendini bu konuda bilgilendirmek için araştırma yapan bir ev kadınının erişmek istediği bilgilerden farklıdır (Spink, 2001, s.301).

Bu doğrultuda bakıldığında günümüzde İnternette araştırma yapmanın birçok güçlükleri ve sakıncaları bulunmaktadır. Günlük yaşamda bilgi edinmek isteyen insanlar, İnternetteki bilgi okyanusundan önlerine gelen milyonlarca bilgi karşısında şaşkına dönmektedirler. Kendi sorunlarını çözmek ve sadece bilgi edinmek amacıyla aradıkları bilgiye erişememenin verdiği bunalım onları ürkütmektedir. Öte yandan akademisyenler, meslek sahipleri, öğrenciler, hukukçular, devlet görevlileri, araştırmacılar da elde ettikleri bilginin güvenilir olup olmadığından şüpheye düşmekte, aynı zamanda bu bilginin milyonlarca bilgi arasından gerçekten tam bir tarama gerçekleştirebildiklerinden emin olamamaktadırlar. Bunca teknolojiye ve küreselleşen bilgiye karşın, sorun yine bilginin denetimi konusunda düğümlenmektedir.

Yazının bulunmasından bugüne, yazılı belgeler kütüphanelerde saklanmış ve asırlar boyu bilginin düzenlenmesi ve bilgiye erişim kütüphanecilerin ve bilim adamlarının uğraş alanı olmuştur. Kütüphanelerde araştırma yapanlar, elde ettikleri bilgiyi daima "doğru bilgi" olarak ve o konuda mevcut tüm bilgiler içinden taranarak seçilmiş "güvenilir" bilgi olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca kütüphanelerde daima kendilerine yardım eden uzmanlar bulunmaktadır. Oysa İnternetteki sanal bilgi düzenlenmiş bilgi değildir, sistematik bir düzeni yoktur, üstelik bu bilgiler güvenilir kaynaklar olarak kabul edilemez.

Sanal Bilginin Düzenlenmesi

Bilgi ağlarından erişim sağlama hizmetlerinin başladığı ilk dönemlerde, İnternette araştırma yapan birçok uzman, özellikle de bilgisayar alanında çalışanlar,

kütüphanelerde kullanılan konu sınıflama sistemlerinin yararlarını sorgulamaya başladılar. Buna karşın tam metin üzerinden yapılan kelime taramalarında kullanılan yazılım programlarının ne kadar başarılı olduğunu vurguladılar. Ancak İnternet ve World Wide Web hizmetlerinden yararlananların hızla çoğalması, bilgi depolama ve bilgiye erişim faaliyetlerinin hacim olarak giderek artmasıyla, bu görüş de değişti. Robot işlevi gören güçlü tarama motorlarıyla metinden kelime arama yöntemi yanı sıra önceden hazırlanmış konu listeleri düzenlenmeye başlandı. Aşağıda örnek olarak <http://www.yahoo.com> (2005) tarafından hazırlanmış olan konu bazında genel sınıflama dizini ve bir alt bölüm örneği olarak da “eğitim” konusu verilmiştir.

Yahoo! Web Directory:

Arts	Health
Business	News
Computers	Recreation
Culture	Reference
Education	Regional
Entertainment	Science

Top Categories Education

- Adult and Continuing Education (282)
- Browse by Region (168)
- By Culture or Group (320)
- By Subject (996)
- Distance Learning (662)
- Higher Education (17001)
- K-12 (55628)

Additional Categories

- Academic Competitions
- Bibliographies
- Bilingual
- Business to Business@
- Career and Vocational
- Chats and Forums vb.

Yahoo! geniş kapsamlı bir sistem olarak daha güncel ve günlük hobiler, eğlence programları, oyunlar, vb. alanlara da yönelmektedir. Bu arada *Scholarly Yahoo* ile *Google Scholar* servislerini de belirtmekte yarar var. Örnek olarak bir diğer hazır liste de Cortland, NY’da Margaret Vail Anderson tarafından yönetilen *Digital Librarian: A Librarian’s Choice of the Best of the Web* adlı özel sitedir. Bu

sitenin farklılığı ise bir robot tarafından değil de insan faktörüne dayanılarak hazırlanmış olmasıdır. Ana konu başlıklarından sonra gelen alt bölümlerde her giriş için kısa bir özet verilmiştir. Bir kütüphaneci olan Anderson, hazırladığı sitesinde daha çok bilimsel araştırma ağırlıklı konulara ve bilgilere yer vermiştir. Konuların kapsamı ve konu başlıkları seçimindeki farklılık, mesleki bilinçle yapılmış olduğunu göstermektedir. Bu da siteye diğerlerinden daha üstün bir ayrıcalık sağlar. Bu siteyi örnek kullanabilmek için izin almak amacıyla yaptığım başvuruma bir yanıt alamadım. İlgilenenlerin bu web sayfalarını İnternet adresinden incelemeleri mümkündür: <http://www.digital-librarian.com/>.

İnternet'te erişim amacıyla kullanılan, yukarıda belirtilen, iki yöntem dışında hiyerarşik düzene dayalı arama yöntemleri uygulanmaya başlanmış, böylece üçüncü bir yol olarak evrensel sınıflama sistemlerinden de yararlanılmıştır. Bu sınıflama sistemlerini İnternet ortamında kullanmanın da bazı yararları vardır:

- Evrensel kataloglama sistemleri (DDC, LCC ve UDC) bütün konuları kapsar ve İnternet üzerinden araştırmayı daha kolaylaştırır, değişik alanlardaki koleksiyonları araştırmayı sağlar.
- Evrensel sistemler küresel olarak kullanılmakta ve belirli kurumlar tarafından desteklenmektedir; bunlar sürekli güncelleştirilir ve bu uluslararası kurumların sorumluluğunda geliştirilmeye devam ederler.
- Bu sistemler daha çok kullanıcı tarafından bilinmektedir. Bunları kullanan İnternet servisleri, kendi özel kataloglama sistemlerini kullananlara veya hiç bir sistem kullanmayanlara karşı üstünlük sağlayacaktır.
- Bu sistemleri değişik dillere uygulamak mümkün olmaktadır.
- Belli başlı evrensel kataloglama sistemlerinin hepsi artık makinede okunabilir ortamlarda mevcuttur (UKOLN Metadata Group, 2005).

Değişik İnternet sitelerine göndermeler yapan bazı İnternet servisleri bu sınıflama sistemlerini kullanmaktadırlar. Örneğin LCC sistemini kullanan *CyberStacks* ve *Virtual Library* servisleri; *Dewey Onlu Sınıflama* (DDC) Sistemini kullanan ve OCLC tarafından yönetilen *NetFirst*; UDC sistemini kullanan *SOSIG* (*Social Science Subject Service*) vb. (UKOLN Metadata Group, 2005).

Elbette bütün sistemlerde olduğu gibi, evrensel sınıflama sistemlerinin de bazı dezavantajları vardır. Çoğu sayısal temele dayanan konu sınıflama sistemlerinin hiyerarşik düzenleri mantıksız ya da yanlış olabilir; ayrıca birçoğu genel olarak sübjektif değerlendirmelere göre düzenlenmiştir. Bunların yanı sıra evrensel sistemlerin veya kavramsal dizinlerin, yeni ilgi alanlarında yeni çıkan terimleri kapsam içine almaları zor ve zaman alıcı olmaktadır. Oysa dijital ortamdaki sözlük haznelerinde en yeni terimler kısa sürede yerlerini almaktadırlar (UKOLN Metadata Group, 2005).

Web Siteleri / Site Haritaları / Site İndeksleri

İlk web siteleri kişiler, şirketler ve kurumlar tarafından kendi hizmetlerini ve ürünlerini tanıtmak amacıyla oluşturulmaya başlandı. Bu Web sitelerinin tanıtım veya sunuş sayfalarına Giriş Sayfası (*Home page*) denmektedir. Birçok sayfanın bir araya gelmesinden oluşan sayfaların toplamına ise web sitesi adı verilir. Her web sayfasının kendine özgü bir URL (*Uniform Resource Locator*) adresi vardır ve bu adreslerden Web sayfalarına doğrudan erişim sağlanır; tıpkı kitaplardaki raf numaraları (*call numbers*) gibi sanal alemdeki belgeyi bulmaya yarar. Ancak düzensiz ve kontrolsüz biçimde hızla çoğalan bu sayfalara erişim de giderek daha güçleşmeye başladı, diyebiliriz.

İnternet ortamında yer alan bilgilerin 1990'lı yıllardan sonra inanılmaz boyutlarda ve dramatik bir biçimde artması sonucunda, sanal bilgiyi düzenleme sorunu da kütüphaneciler ve enformasyon uzmanları çevresinde önemli bir odak noktası oluşturmaya başladı. Dijital enformasyonu düzenlemek ve arama motorlarının zayıf kalan yönlerini bir şekilde kapatmak amacıyla değişik planlar üzerinde çalışmalar yapıldı. Bunlardan en önemlileri de üst verilerin (*meta-tag*) kullanılması ve web indeksleme çalışmaları olmuştur. Üst veriler bir dokümanın özelliklerini tanımlar (yazar, tarih, anahtar sözcükler, vb.) ve bu kriterlere değerler yükler. Bütün üst veriler ekranda görünmezler, bunlar gizli biçimde bir dokümanın özelliklerini tanımlamak amacıyla kullanılırlar. Ancak araştırmacılar için en önemli üst veriler arama motorları tarafından anahtar sözcük olarak kullanılmak üzere seçilen öğelerdir. İndeksleme çalışmaları bakımından en önemli etken de konuları tanımlamada kullanılacak anahtar sözcüklerin seçilmesinde bir kavramsal dizinden (*thesaurus*) yararlanmaktır (Alimohammadi, 2003, s. 1-3).

Web sayfalarına arama motorlarıyla erişim sağlamanın, kullanıcılar ve araştırmacılar açısından iki sakıncası olduğu belirtilmektedir:

1. İnternet araştırmacıları/kullanıcıları aradıkları bilgiyi, bilgi orada var olsa da, bulamadıklarından şikâyetçidirler.
2. İnternet araştırmacıları/kullanıcıları aynı zamanda istediklerinden çok fazla bilgiye eriştiklerinden şikâyet etmektedirler.

Bu sorunlara çözüm bulabilmenin koşulları şöyle sıralanmaktadır:

1. Arama motorları yalnızca her web sayfası için verilmiş anahtar sözcüklerden arama yapmalıdır.
2. Web sitelerinde kullanılan terminolojiye dayanarak özel bir konu kavramsal dizin hazırlanmalıdır.
3. Arama motorları eş anlamlı sözcükleri de tanımalıdır.
4. Bu durumda anahtar sözcükleri veren sorumlu kişi, standartları korumak için elindeki kavramsal dizin kullanarak buradaki anahtar sözcüklerden konu tanımlaması yapmalıdır (Broccoli, 2005, s. 1-2).

Yukarıda kısaca verilen yöntemleri uygulayarak, araştırmacıların istedikleri bilgilere erişimlerini sağlamak mümkündür. Bundan da anlaşılmaktadır ki, insan katkısı, başka bir deyişle, ussal/zihinsel katkı bilgiye erişimde vazgeçilmez bir öğedir. Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin, kütüphaneci/bilgi uzmanlarının işi bitmeyecektir.

Web sitelerinde genellikle erişim sağlamaya yarayan iki destek sınıflama yöntemi kullanılmaktadır. Bunlardan biri site haritaları, diğeri de site indeksleridir. Site haritaları, web sitelerinin sayfalarında yer alan bölüm başlıklarının bir dökümüdür, bunlar adeta bir kitabın “içindekiler sayfası” görevini görürler. Web site indeksleri ise sayfa içeriğinin anahtar sözcükler verilerek tanımlamasını ile oluşturulur ve içindeki bilgiye erişimi sağlar, yani kitapların sonunda verilen indeks görevini yerine getirirler.

Bilgiye Erişimin Son Aşaması: Web Portalları

Özellikle 1990'ların sonlarına doğru duyulmaya başlayan portalların ilk kullanımları 1960'lara kadar gider. “Portal” sözcüğü Latince'den türetilmiş, “şehir kapısı” ve

“şehir girişi” anlamına gelmektedir. Portal sözcüğünün son zamanlarda kullanımıyla ilgili olarak çeşitli yeni tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlamaların bir sentezi yapılacak olursa, portal için şu anlamlar ortaya çıkmaktadır: Bir web portalı, araştırmacıların kişisel olarak özellikle kendi ihtiyaçlarına göre hazırlanan Web ortamına açılan kapılardır. Portallar web içinden akan bilgileri otomatik olarak kişiye özel bilgi paketi biçiminde sunmak üzere süzgeçten geçirirler. Örneğin hava raporları, haberler, seyahat bilgileri, borsa bilgileri, kültür, politika, devlet kurumları, şirketler, iş ve ticaret, vb. (Zhou, 2003, s. 2).

Portallara ilk örnek, 1960lı yıllarda oluşturulan ve yine kütüphaneciler tarafından çok sık kullanılan *Index Medicus*'un ilk versiyonudur. O yıllarda her hafta güncelleştirilen tıp bilgileri özel olarak belirli kullanıcılar için hazırlanıyordu. Aynı şekilde *INSPEC* fizikçilere hitap ederken, iş ve yöneticiler grubu için *Executive Information Systems* (EIS) örnek çalışmalardı. Yıllar içinde web sayfalarının değişik kullanıcılara (mesleki ve günlük İnternet kullanıcıları) yayılmasıyla daha çok kimse bu sanal olanaktan yararlanmaya başladı. İnternette mevcut milyonlarca bilginin erişimi de giderek daha karmaşık olduğu için, artık kategorizasyon veya tıpkı televizyon ortamında olduğu gibi değişik kanallar benzeri, portallara yönlendirmeler başladı. Bunlar yalnızca bilgi edinmek için değil, eğlence, oyun, sinemalar ve müzeler, turizm, güncel haberler, sohbet odaları gibi değişik portallar olarak ortaya çıktı. Bilgi mesleki ve akademik kesimlerden altlara günlük yaşam içine doğru yayılmaya başladı (Zhou, 2003, s. 2).

Joint Information Systems Committee (JISC) komisyonu konu portalını şu şekilde tanımlamaktadır: “... belirli bir konu hakkında bilgileri farklı kaynaklardan derleyerek araştırmacılara sunan bir ağıdır; bunu yaparken değişik teknolojiler uygular, çapraz göndermeler, benzer konuları bir araya getirme, uyarı sistemleri gibi yöntemleri birlikte kullanarak karma bir biçimde kullanıcıya iletir. Bu sunumu daha başka yollarla yapmak mümkün olsa da, sunum genelde bir web tarayıcı (web browser) ile yapılır. Kullanıcılar bakımından ise portal, bir olasılıkla kişiselleştirilmiş, tek adım erişim noktasıdır. Bilgi ayrıca daha farklı yollarla da kişiye ulaştırılır, örneğin, uyarı hizmetleri, konferans listeleri veya e-yayınlarını ya da eğitim kaynaklarını araştırmacılara duyurma gibi” (Subject Portals Project, 2005).

Giderek daha çok sayıda farklı kütüphane, özellikle üniversite kütüphaneleri, son zamanlarda kendi otomasyon sistemleri içinde özel portalları olduğu duyurular

yapmaktadırlar. Portal, tek bir kullanıcı için özel bir arayüz ile, hem kütüphane içindeki, hem de kütüphane dışındaki değişik elektronik kaynaklara erişim sağlanabilmesini gerçekleştirmektedir. Portallar ilk başlarda belirli şirketler tarafından değişik bilgisayar sistemlerinde yer alan şirket bilgilerini tek bir kullanıcı arayüzü ile çalışanlarına sunmak amacıyla kullanılmıştır. Daha sonraları portal yazılımları ticari amaçla satılmaya başlamış ve kullanımı yaygınlaşmıştır. Web portalı, değişik kaynaklardan bilgileri toplayarak bunu tek bir erişim noktasından kullanıcılara sunan bir sistemdir. Portal'ın yapısı düzenlenmiş bilgilerden oluşur. Portal içindeki bilgiler insanlar tarafından biraraya getirilmiş ve hiyerarşik bir konusal düzen içinde, önce genel ve sonra alt konular olmak üzere yapılandırılmıştır. Portal özel olarak belirli bir kesim kullanıcının sorularına yanıt bulabilmeleri için hazırlanmış bir sistemdir. Bunun bir diğer yararı, kullanıcıların portal üzerinde bilgi ararken, araştırdıkları konuları içerik ve kavramsal olarak daha iyi anlamalarına yardımcı olmasıdır (Web portals, 2005).

Portallar bu dönemde sanal bilginin paketlenmesinin en son aşamasıdır.

Sonuç

Bilgi toplumlara daima artı değer getirmiştir. Bilgi kaynaklarını derleyen, düzenleyen ve bunlardan yararlanan ülkeler daima en çok gelişen toplumlar olmuşlardır.

Devlet daireleri ve kurumları kadar, özel kuruluşlar da bilgi kaynaklarını denetim altına alarak daima kendilerine artı değer kazandırır. Devlet ya da özel kurumların, sahip oldukları bilgi birikimlerini ve bilgi akışlarını düzenlemeleri ve denetim altına almaları sonucunda, milyonlarca dolar tasarruf ettikleri Batı ülkelerinde yapılan araştırmalar sonucunda kanıtlanmıştır.

E-Devlet demek yalnızca her masayı bilgisayarlarla donatan devlet değildir. E-Devlet olmak için, devletlerin kendi faaliyet alanlarındaki mevcut bilgilerini düzenlemeleri ve bunları ilgililere ve/veya halka en kolay ve çabuk biçimde sunmaları gerekir. Devletler artık halka hizmet verirken bu hizmeti kullanıcıların masalarına taşımakta ve hizmetlerini çevrimiçi olarak vatandaşlarına sunmaktadırlar. Bu konuda değişik araştırmalar yapılmakta, İnternet kullanıcılarına en kolay ve yararlı hizmetlerin nasıl verileceğine karar verilmektedir.

Diğer önemli bir nokta, yukarıda sayılan bütün bu çalışmaların Batı ülkelerinde artık özel sektöre devredilmesidir. Bunların bir çoğu devletlerin

öncülüğünde yapılırsa da, özel sektörden yardım ve destek alınmaktadır. Buna en güzel örnek, *Index Medicus*'un hazırlanmasında evlerinde çalışan değişik kütüphaneci ve bilim uzmanlarından, ki bunların sayıları üçyüzün üzerindedir, destek alınmasıdır.

Bilginin düzenlenmesi konusunda, kütüphaneciler ve bilgi yönetim profesyonelleridir. Bilgi düzenleme, program hazırlama, araştırma, yayıncılık ve yayım, dağıtım gibi alanlarda kütüphaneci ve bilgi profesyonellerinin muhakkak değişik alanlardaki uzmanlarla birlikte çalışmaları şarttır. Bu nedenle kütüphaneciler kendi mesleklerinin dışında ilgi ve ilişki alanlarını genişletmeli ve geliştirmeli; akademisyenler, değişik meslek grupları, özellikle bilgisayar uzmanları ve yayıncılarla birlikte toplantılar düzenlemeli ve ortak sorunlar saptanmalı, birlikte çözümler getirilmelidir. Sorunları sürekli kendi aramızda tartışmak bizleri bulunduğumuz konumdan çok ileriye götürmez.

Görüldüğü gibi yazılı tarih boyunca en eski devirlerden günümüze, değişik formatlarda her türlü belgenin saklanıp korunması kadar, bunların belirli bir sınıflama yöntemiyle düzene sokulması da kütüphaneci ve enformasyon uzmanlarının en büyük uğraşı olmuştur. Binlerce yıl bilgi ve belgeler saklanmış, korunmuş, düzenlenmiş, yayımlanmış ve daha sonraki kuşaklara aktarılmıştır.

Pazarlama bir ürünün, bir malın, bir hizmetin satışını geliştirmek amacıyla tanıtmayı, paketlemeyi, satış elemanlarının yetişmesini, piyasa ihtiyaçlarını tespit etmeyi ve karşılamayı içeren etkinliklerin bütünüdür. Bir ürün olarak bilgi ve bilgiyle ilgili faaliyetler hizmet sektörüne girer ve bu sektörün koşullarına uygun olarak pazarlanmalıdır. Bilginin pazarlanması söylemi bilginin gereken kişilere gerektiği anda "doğru bilgi" olarak sunumu anlamına gelir. Bunun için de yönetim, tanıtım, paketleme gibi diğer gerekli pazarlama koşulları bu alanda da geçerlidir. Bilgi hizmetleri çağdaş dünyanın büyük bir pazarını oluşturmaktadır. Yine biliyoruz ki bizim sunduğumuz bilgi ürününü kullananlar birbirinden farklı amaçlarla hizmetlerimizden yararlanan farklı iki gruptan oluşur: Günlük yaşam için bilgi arayıcıları ve mesleki bilgi araştırmacıları. Her iki grup için de hizmet sunumu farklı olacaktır. Örneğin, hazırladığımız kavramsal dizinler için, öncelikle dil açısından olmak üzere, kullanıcı gruplarını göz önünde bulundurmamız zorundayız. Özetle söylemek gerekirse, bilginin pazarlanması bilginin kullanıcılara uygun biçimde paketlenmesi anlamına gelir, demek doğru olur.

Yukarıda belirttiğimiz kullanıcı grupları dışında düşünmemiz gereken üçüncü bir grup da yurt dışında Türkiye ile ilgili bilgi/belge arayan araştırmacılarıdır. Ülkemizde giderek daha hızla artan bilgi birikiminin ve yayınlarımızın en kısa zamanda – yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da – pazarlanması (kullanıma sunulması) şarttır. Burada şunu da özellikle belirtmeliyim; yurt dışında yukarıda saydığım alanlarda en çok eksiği ve açığı olan ülke Türkiye’dir. Yurt dışındaki kütüphanelerdeki raflarda en cılız kalan yayınlar, ne yazık ki ülkemizi ilgilendiren ve ülkemizden olandır. Bu kütüphanelerde Orta Doğu ve Türkiye koleksiyonlarından sorumlu kütüphaneciler, Türkiye’den bilgi alamamak ve karşılarında sorumlu kimse bulamamaktan şikâyetçidir. Bu eksiklerimizi tamamlamak üzere ilgi birikimimizi düzenleyip pazarlayabilmek için standartlara uygun paketleme yapmamız gerekmektedir.

Öneriler

- *Bilgi politikası:* Öncelikle ülkemiz için ivedilikle bir bilgi (*information*) politikası geliştirilmesi, bunu hazırlarken üniversitelerin Bilgi/Belge bölümlerinden olduğu kadar, diğer kesimlerde çalışan kütüphaneci/arşivcilerden ve ilgili diğer meslek gruplarında görevli akademisyen ve uzmanlardan yararlanılması;
- *Toplu kataloglar hazırlanması:* Yeni çıkan yayınlar katalogları (yıllık güncelleştirilerek); mevcudu kalmamış yayınlar, ender kitaplar ve ikinci el satılan kitap katalogları, bu kitapların hangi kütüphanelerde buldukları, özel ve kişisel kütüphanelerde bulunan yapıtların kataloglarının hazırlanarak araştırmacıların yararına sunulması, nerede ve kimde ne var, açığa çıkarılması;
- *Sürelî yayınlar indeksi veri tabanı oluşturulması:* Dergi indeksleri projesine bir an önce başlanması (özellikle sosyal bilimler, tarih, sanat, arkeoloji, mimarlık, dil ve edebiyat vb. konularda); geçmişte çıkmış sürelî yayınların da indeksleme projesine belirli sürelî yayınlardan ve/veya belirli yıllardan geriye dönük olarak yapılmaya başlanması;
- *Atıf indeksi:* ülkemizde yayınlanan makale ve her türlü bilimsel çalışmalar için bir atıf indeksi hazırlanması;
- *Sürelî yayınlar katalogu:* Bugüne kadar ülkemizde yayınlanmış, yayın yaşamını tamamlamış, kesintiye uğramış, yayını devam eden sürelî yayınların tam künyelerini, yayın başlangıç-bitiş tarihlerini ve nerelerde bulduklarını belirten

rehberler (*Ulrich's International Periodicals Directory* ve *Union List of Serials* örnekleri);

- *Tez veri tabanı*: Türkiye'de yazılmış tezlerin bir veri tabanında toplanması, devam etmekte olan uygulamadaki aksaklıkların yeniden gözden geçirilerek evrensel standartlarda, dünyaya açılacak bir biçimde düzenlenmesi ve yayınlanması (Örnek, *Dissertation Abstracts*);
- *Analitik indeksler*: Değişik yerlerde yayınlanmış öykü, şiir, tiyatro yapıtları, deneme yazıları, biyografilerin ayrı ayrı indeksleri; kitap eleştirileri (*book review*) indeksi (dergilerden taranarak) hazırlanması;
- *Sanat eserleri*: Resim, heykel, seramik, vb. yapıtların toplu katalogları (yapıtların nerelerde oldukları belirtilerek); sanat müziği, şarkı, türkü, folklorik dans ve müzikler, nota, kaset, CD vb. için toplu müzik katalogları ve indekslerinin hazırlanması;
- *Dergi indeksleri*: Uluslararası standartlara göre kendi içlerinde yıllık indekslerinin hazırlanması;
- *Gazete indeksleri*: Yayınlanmakta olan ve yayın hayatını tamamlamış eski gazetelerin künye kataloglarının hazırlanması,
- *Gri yayınlar*: Ticari amaçla ya da ücretsiz dağıtılan yayınlanmamış bildiri, özel çalışmalar, duyurular, programlar, teknik broşürler ve ilaçlar hakkında kullanım açıklamaları ve benzeri yapıtların belirli bir kütüphanede derlenip, toplu kataloglarının hazırlanması;
- *Devlet ve üniversite yayınları*: akademik yayınların toplu katalogları (konulara göre ve tam künye bilgileri verilerek); devletin değişik kurumları tarafından yayınlanan yapıtların belirli aralıklarla yayınlanan katalogları (konulara göre sınıflandırılarak ve tam künye bilgileri verilerek);
- *Başvuru kitapları*: Türkiye ile ilgili temel kaynak kitapların yayınlanması ve bunların İngilizce olarak da yayın ve dağıtımlarının sağlanması (efsanelerimiz, önemli günler, festivaller, töreler, törenler, gelenekler, danslar, spor ve diğer özgün aktiviteler, vb.)

- *Atatürk ile ilgili yayınlar:* Atatürk'ün yapıtları, yazıları, belgeleri ve Atatürk hakkında yazılanlar olmak üzere, diğer belli başlı tarihi toplu yapıtların indekslenmesi;
- *İnternet düzenlemeleri:* İnternet ortamında yayımlanan her türlü resmi kurum, üniversite, sivil toplum örgütleri, özel şirketler ve kuruluşlar ile konu temeline dayalı ciddi web portalları hazırlanması ve bunların içeriklerinin muhakkak kütüphaneci/bilgi uzmanları tarafından denetlenmesi, indekslenmesi;
- *Özel kavramsal dizinler:* İnternet ortamında yayımlanan ve yukarıda belirtilen belirli alanlarda özel kavramsal dizinlerin hazırlanması, mevcut web sitelerinin incelenmesi, bu konularda standartların ve kuralların saptanması; bunun için komisyon/komisyonlar kurulmalı, bu komisyonlarda kesinlikle kütüphaneci / bilgi uzmanları da yer almalıdır.
- *Genel Türkiye kavramsal dizini:* Ülkemize özgü genel bir kavramsal dizin projesi hazırlanması ve böyle bir çalışmanın ivedilikle ele alınması önemlidir. Yukarıda belirtilen konularda çalışmaları gerçekleştirebilmek için bu da olmazsa olmaz bir kaynak yayındır (Örnek *Canadian Thesaurus*).

Sanıyorum bütün bunları hepimiz biliyoruz, eksiklerimizi yıllardır konuşuyoruz. Teknolojinin getirdiği yenilikleri kullanmayı öğrendik, ama biz bilgi uzmanları olarak bu yeni teknolojinin bilgiye erişim çözümlerine yeteri kadar katkıda bulunamadık, geriye çekildik. Böylece yeni teknolojinin ortaya çıkışıyla birlikte bilgiye erişim açısından yeni bir bilinmezlik içine girildi sanıyorum. Bilgiyi en iyi şekilde sunabilmek ve pazarlayabilmek için bilgiyi öncelikle bizlerin düzenlemesi ve pazarlaması gerekiyor.

Kaynakça

Alimohammadi, D. (2003) *Meta-tag: A means to control the process of Web indexing. Online Information Review, 27, 238-42.*

Anderson, M. V. (2001). *Digital Librarian: A librarian's choice of the best of the Web. 9 Ağustos 2005 tarihinde <http://www.digital-librarian.com/>*

Broccoli, K. (2005). *Web site indexing. 29 Mayıs 2004 tarihinde Broccoli Information Management sitesinden erişildi: www.bim.net/website_indexing.html*

- Richardson, E. C. (1963). *Biblical Librarians: A sketch of library history from 3400 BC. to AD. 150*. Hamden, Connecticut; London: Archon Books.
- Spink, A. ve Cole, C. (2001). Introduction to the special issue: Everyday life information-seeking research. *Library and Information Science Research*, 23, 301-304.
- Spira, J. B. (2005), *In praise of knowledge workers*. *KM World*, 14, 1-3. 27 Nisan 2005 tarihinde <http://proquest.umi.com/pqdweb?index=29&sid...> adresinden erişildi.
- Subject Portals Project*. (2005). R.D.N. The Resource Discovery Network sitesinden 21 Mayıs 2005 tarihinde <http://www.portal.ac.uk/spp> adresinden erişildi.
- Taylor, A. G. *The organization of information*. Englewood, Co., Libraries Unlimited.
- UKOLN Metadata Group, (1997). *The role of classification schemes in Internet resource description and discovery*. 7 Nisan 2005 tarihinde United Kingdom Office for Library and Information Networking sitesinden erişildi: <http://www.ukoln.ac.uk/metadata/desire/classification/>
- Web portals*. (2005) Webopedia sitesinden erişildi: http://www.webopedia.com/TERM/W/Web_portal.html
- Yahoo!*. (2005). <http://www.yahoo.com> adresinden erişildi.
- Yahoo! Directory*. (2005). <http://dir.yahoo.com/> adresinden erişildi.
- Zhou, J. (2003). A history of Web portals and their development in libraries. *Information Technology and Libraries*, 22, 119-129. 27 Nisan 2005 tarihinde <http://proquest.umi.com/pqdweb?index=16&did> adresinden erişildi.